PERSONĀLIJAS

Retā spēja redzēt lietas kopumā

Ne katrs, kurš ir ieguvis atbilstošu izglītību, var strādāt arhīvā. Liela daļa no arhīvā ienākušajiem dodas meklēt ko interesantāku, jo ārēji šķiet, ka arhīvā nekas nenotiek un tur nav iespēju realizēt savas radošās spējas. Neapšaubāmi, ka darbs arhīvā prasa īpašu domāšanas veidu, varētu teikt – sistēmisku domāšanu un spēju redzēt lietas kopumā. Ja cilvēkam šīs spējas nepiemīt, tad darbs nerada gandarījumu pašam un nav arī paliekoša rezultāta. Tāpēc arhīvā pavadīts ilgs darba mūžs izraisa gan cieņu, gan vēlēšanos iepazīt tuvāk šos cilvēkus.

Piedāvāju savas pārdomas par arhīvu sistēmā daudziem zināmu cilvēku – Ritu Vītolu.

Rita, dzimtajā uzvārdā Štrēma, dzimusi Rīgā, te 1957. gadā apprecējusies ar Elmāru Vītolu un tepat atradusi savu mūža aicinājumu – darbu vēstures un kultūras vērtību saglabāšanas laukā.

Darba gaitas arhīvā Rita sāka 1950. gada septembrī pēc vidusskolas beigšanas. Sākums bija nejaušība, tālāk, jādomā, ka viss ir noritējis likumsakarīgi. Pirmais Ritas arhīvs bija Centrālais Valsts arhīvs (tagad Latvijas Valsts vēstures arhīvs), Tautas saimniecības fondu nodaļa. Arhīvi tolaik atradās LPSR Iekšlietu ministrijas Arhīvu nodaļas pakļautībā. Līdz arhīvu sistēmas reformai 1962. gadā, kad sistēma pārgāja LPSR Ministru Padomes pakļautībā, Rita jau bija ieguvusi vēsturnieka arhīvista izglītību Maskavas Arhīvu institūtā un kopš 1960. gada septembra strādāja Rīgas pilsētas arhīvā. Bija apgūti vairāki darba virzieni, un 1962. gada martā Rita Vītola kļuva par Rīgas pilsētas valsts arhīva priekšnieci. Arhīvs bija plaši pazīstams visā Eiropā, un lasītāju vidū bija daudzi izcili Latvijas un ārvalstu zinātnieki. Arhīva likvidēšanu 1964. gada martā un fondu pievienošanu Centrālajam Valsts vēstures arhīvam Rita uzskata par kļūdu, kas ir kaitējusi arhīvu sistēmas prestižam un arī vēstures zinātnei.

Pēc Rīgas pilsētas valsts arhīva likvidēšanas Rita īsu brīdi strādāja Arhīvu pārvaldē un 1964. gada augustā pārgāja darbā uz Centrālo Valsts Oktobra revolūcijas un sociālisma celtniecības arhīvu (tagadējo Latvijas Valsts arhīvu) un turpināja strādāt ar Rīgas pilsētas iestāžu fondiem. No 1965. gada Rita pārzināja kultūras nozares fondu komplektēšanu un 1973. gada jūlijā, kad tika izveidota Literatūras un mākslas nodaļa, kļuva par tās pirmo vadītāju. Līdz 1985. gadam nodaļa atradās jaukā vietā Vecrīgā, Šķūņu ielā 11, vienā ēkā ar Arhīvu pārvaldi, ēkā, kurā agrāk bija daļa no Rīgas pilsētas valsts arhīva. Tas bija laiks, kad pilnā mērā parādījās Ritas organizatoriskās spējas, radās pielietojums plašajām zināšanām pasaules un Latvijas vēsturē un kultūrā.

Spēja redzēt lietas kopumā ir Ritas profesionālo panākumu pamatā. Katru darbu Ritai izdodas sasaistīt ar citiem, ierakstīt tos kopējā kultūras kontekstā. Inteliģence un veselīgā dzīves uztvere ir pasargājusi Ritu no formālas attieksmes pret veicamajiem pienākumiem. Neraugoties uz ideoloģiskiem iekrāsojumiem, kas bieži vien nenozīmēja neko vairāk kā attiecīgā laika frazeoloģiju, nodaļas darbs tika virzīts uz latviešu kultūras mantojuma saglabāšanu. Arhīvam agrāk neraksturīgas bija pirmās dokumentu izstādes no mākslinieku personu fondiem, ko organizēja kopā ar muzejiem un radošajām savienībām. Sabiedrībā tās tika uzņemtas ar milzīgu atsaucību, un uz šā pamata izveidojās laba sadarbība ar citām kultūras iestādēm un radošo profesiju cilvēkiem. Idejas par dokumentu krājumu izdošanu no mākslinieku Jūlija Straumes un Kārļa Miesnieka fondiem savā laikā ir izvirzījusi un pamatojusi Rita Vītola. Ierosmes arhīva komplektēšanā, aprakstīšanā un izmantošanā radās gan tepat Latvijā, gan apmeklējot tajā laikā citu republiku, tagad neatkarīgu valstu – Krievijas, Igaunijas, Lietuvas attiecīgā profila arhīvus.

Rita ir veidojusi jaunu pieeju personu fondu aprakstīšanā, apvienojot Centrālā Valsts literatūras un mākslas arhīva Maskavā izstrādāto metodiku un muzeju pieredzi. Atceroties kopējā darba gadus, liekas, ka sistēmā, kur pastāvēja darba plānošana no augšas līdz pašai apakšai saskaņā ar darba normām, nebija nemaz tik viegli pierādīt jaunu metožu lietderību un laika tērēšanu agrāk nedzirdētiem darba veidiem. Vēlāk arī man nācās ar šo problēmu saskarties. Rita centās saskaņot metodiskos jautājumus ar arhīva vadību un vienlaicīgi uzturēt nodaļā radošu un možu garu, lai burta kalpība nekļūtu par noteicošo.

S. Drēģere, R. Vītola un S. Šāvēja gleznotāja K. Miesnieka gleznu izstādes atklāšanā Latvijas Valsts Mākslas muzejā 1987. gada janvārī.

Rita uzskatīja, ka fondu izmantošana ir galvenais arhīva darba vērtības rādītājs. Katrs lasītājs nāca ar savu pētījuma tēmu un katram tika palīdzēts viņa darbā daudz vairāk, nekā to prasīja lasītavas darba noteikumi. Domāju, ka izpētes apjoma un dziļuma ziņā nodaļas darbs šajos gados ir vairāku disertāciju vērtībā. Varbūt tāpēc lasītāji nāca ilgstoši, konsultējās arī pēc darba pabeigšanas, starp nodaļas darbiniekiem un lasītājiem veidojās attiecības, kas veicināja arhīva komplektēšanu un izstāžu sagatavošanu. Lasītāji bieži uzņēmās ekspertu lomu fondu aprakstīšanā un novērtēšanā. Nosaukšu tikai dažus nodaļas lasītājus, kuri man ir palikuši spilgtā atmiņā, un viņu pētījumu tēmas – Lilija Dzene par teātra vēsturi, Līvija Akurātere par teātra un literatūras vēsturi, Rasma Lāce un Eduards Kļaviņš par tēlotājas mākslas vēsturi, Arnolds Klotiņš un Guntars Pupa par mūzikas vēsturi, Artūrs Birnsons par operdziedātājām Mildu Brehmani–Štengeli un Alīdu Vāni un operas mākslu vispār, Raimonds Aide un Juris Gusevs par Brīvības pieminekļa celtniecību, Valentīna Valeskalne par arhitektu Ernestu Štālbergu, Žermēna Heine–Vāgnere par savu radošo darbību. Kopā ar Mākslinieku savienību tika panākts, ka Mākslas akadēmijas mākslas zinātnes nodaļas studentiem programmā iekļāva kursu arhīvzinātnē un dokumentu izmantošanas jautājumos. Nodaļa organizēja praktiskās nodarbības un lasīja arī lekcijas. Tādā veidā izdevās piesaistīt arhīvam jaunos mākslas zinātniekus un viens no viņiem, Jānis Putāns, kļuva par nodaļas darbinieku. Nodaļas fondu apjoms sasniedza apmēram desmito daļu no kopējā arhīva apjoma, izmantošanas ziņā – ceturto daļu.

1979. gadā, pēc direktora Arnolda Bukmaņa aiziešanas citā darbā, Rita Vītola ilgāku laiku bija arhīva direktora vietas izpildītāja. Vadīt kolektīvu, ko ilga darba rezultātā bija izveidojusi tik spilgta personība kā Arnolds Bukmanis, droši vien bija sarežģīti. Rita tika ar to galā, tomēr nepiekrita ieņemt šo amatu.

Man ir patīkami kavēties atmiņās par kopīgajiem darba gadiem no 1978. līdz 1993. gadam. Rita dāsni dalījās savā darba pieredzē, palīdzēja ar padomu arī grūtākos dzīves brīžos. Runājot par darba problēmām, Rita ne tikai atcerējās un stāstīja notikumus no arhīvu dzīves, bet arī vērtēja tās vai citas darba metodes vai lēmuma lietderīgumu. Man tā bija laba skola, par ko esmu ļoti pateicīga.

Teorētiskās zināšanas, kas bija iegūtas vienā no labākajām tā laika PSRS augstskolām, interese par ārzemju arhīvu darba praksi, Starptautiskās Arhīvu padomes darbību un pašas pieredze un jau minētā spēja redzēt lietas kopumā ir labs pamats, lai vienmēr būtu "labā formā". Tāpēc reizēm Rita ar smaidu vēro jauno kolēģu pasaulē iešanu un pasaules pieredzes apgūšanu. Gadās, ka atvestās patiesības ir Latvijā sen zināmas lietas un to nezināšana ir arhīvu darbinieku izglītības problēma, jo arhīvu attīstības vēsturē būtu jāorientējas katram. Kopumā jau arhīvu problēmas visur pasaulē ir vienādas, un visi saprātīgie risinājumi ir līdzīgi.

Pašlaik Rita turpina darbu ar kultūras nozares fondražiem un arhīvistiem. Te nav jāstāsta mūžīgais stāsts par komplektēšanas problēmām. Gribu novēlēt Ritai veiksmi visos darbos. Jaunajiem kolēģiem iesaku biežāk aprunāties ar Ritu, ja ir vajadzīgs padoms.

Sarmīte Šāvēja